

Sociologie Românească

ISSN: 2668-1455 (print), ISSN: 1220-5389 (electronic)

**RELIEFUL LUMII INTERBELICE „MARGINAL ȘI EXPERIMENTAL.
COOPERATIVA GUSTI: DOUĂ DECENII DE CERCETARE ÎN
ISTORIA SOCIOLOGIEI”, EDITURA EIKON, BUCUREȘTI, 2020.
COORDONATORI: IONUȚ BUTOI, MARTIN LADISLAU SALAMON**

Mihai MACI

Sociologie Românească, 2021, vol. 19, Issue 1, pp. 227-233

<https://doi.org/10.33788/sr.19.1.12>

Published by:
Expert Projects Publishing House

On behalf of:
Asociația Română de Sociologie

RELIEFUL LUMII INTERBELICE
„MARGINAL ȘI EXPERIMENTAL.
COOPERATIVA GUSTI: DOUĂ DECENII DE
CERCETARE ÎN ISTORIA SOCIOLOGIEI”,
EDITURA EIKON, BUCUREȘTI, 2020.
COORDONATORI: IONUȚ BUTOI,
MARTIN LADISLAU SALAMON

Mihai MACI¹

Abstract

The advent of a new collection of studies dedicated to the „Gusti Cooperative” is an opportunity to recall the ways of referring to our rural world and its research. For a long time the predominance of these referring have been represented by the ideational sublimation of the so-called visions/mythology, witch is nothing else but resuming romantic themes in today’s world. The investigations of the relief an the detail structure of a complex view, whose diversity and openness are revealed as the study progress, is much more discreet. This is what the team coordinated by Professor Zoltán Rostás does, which marks two decades of existence with this book.

Keywords: interwar, the rural world, monographic research, „Gusti Cooperative”.

Poate părea straniu, dar noi – ca nație de țărani (care până în jurul lui 1980 reprezentau mai bine de jumătate din populația țării) – nu avem o istorie a țăranimii românești. Putem trece acest lucru și pe seama lipsei urmelor materiale (civilizația noastră rurală e una a lemnului, ce se „topește” în natură), și pe seama analfabetismului (ce persistă până în anii ’60) și face ca mărturiile scrise să fie foarte puține, însă – totuși – absența unei istorii comprehensive a majorității populației României e un gol semnificativ în cultura noastră.

Nu putem spune însă că nu s-a scris despre lumea noastră rurală. Avem, de dată mai recentă, lucrările – deja clasicizate – ale lui Lucian Blaga, ale lui Mircea

¹ Universitatea din Oradea, Oradea, ROMÂNIA. E-mail: mihaimaci@yahoo.com.

Eliade ori ale lui Romulus Vulcănescu dedicate în particular „matricei culturale” și perpetuării unor „spiritualități arhaice” în vechea lume a satului românesc. Prohibite în „obsedantele decenii” (ce se suprapun, între altele, peste colectivizarea forțată a agriculturii), aceste lucrări – care dobândesc o aură de samizdat (iar autorii lor devin figuri emblematice ale exilului, extern sau intern) – au un succes fulgurant în anii '70-'80, când „spațiul mioritic”, „arhetipul lupului” și „arborele cosmic” intră în canonul „comentariilor” de Bacalaureat și al lucrărilor de licență. Dincolo de cenzura care le crease legenda, toate aceste lucrări au în comun faptul că sublimează viziunea și credințele „omului tradițional”, le traduc și le legitimează în limbajul elaborat al absolvenților de studii superioare ai mediului urban. Acest proces prinde remarcabil la o generație care ea însăși se desprinde – prin studii – de mediul rural în care s-a născut și e recunoscătoare să regăsească în această variantă, sintetizată și raționalizată, doza de magie a timpului și a lumii copilăriei. În fapt, scrierile celor trei autori menționați (și comentariile pe marginea lor) aparțin, ca ultime remanente, unui *romantism* care celebrează comuniunea omului cu natura și paradisul pierdut al „lumii vechi” spre care se întorc nostalgiile celor care au reușit în „lumea nouă” a orașului. Fără îndoială, satul sublimat într-o coerență simbolică e mult mai fascinant decât satul care – pe fondul penuriei ultimilor ani ai ceaușismului – își ia revanșa și devine rezervorul de produse (în primul rând alimentare) al orașenilor. Despre acest din urmă sat – în care apar rudimentele „economiei de piață” a tranziției – nu știu să fi scris nimeni altcineva decât Katherine Verdery.

Mai există un nivel de studiu al ruralului românesc, cel pe care-l încercă, într-o carte nedrept de rar menționată, ce are la bază un curs – „Satul ca structură psihică și socială” (publicat, prin cine ce știe ce anacronism, în 1948) – George Em. Marica. Ideea acestui sociolog temeinic era aceea de a crea, cu ajutorul bibliografiei străine, cadrele de lectură ale lumii noastre rurale. El ne oferă un soi de tipologie a activităților și a comportamentelor „omului tradițional” de la noi, beneficiind de studiile similare consacrate altor est-europeni (în mod particular polonezi și ruși). În fapt, mai precis decât Blaga sau Eliade, Marica conturează cadrele unei civilizații a ruralului proprii întregii arii geografice căreia-i aparținem și, în același timp, focalizată pe realitățile românești. Dacă studiile lui sunt preponderent culturale, contrapartida istorică o vor realiza David Prodan (cu volumele dedicate „Iobăgiei în Transilvania”) și Dumitru Șandru (cu cele despre reformele agrare și, mai ales, monografia despre satul românesc în interbelic), care continuă lucrarea lui Radu Rosetti (despre cauzele Răscoalei din 1907). La fel ca în cursul lui Marica, și istoricii departajează, secvențializează și analizează contexte și fapte care, altminteri, erau voalate de umbra literaturii ce fusese singura care le focalizase.

În fine, avem un al treilea nivel, „la firul ierbii”, pe care-l dau monografiștii echipelor lui Dimitrie Gusti, cele întreprinse în siajul acestora de Cornel Grofșoreanu, studiile de asistență socială ale lui Pompei Samarian și cercetările medicilor de teren (adunate în masivul număr al „Revistei de Igienă Socială” din 1939). Avem aici o cu totul altă imagine a satului românesc: alcătuit din

comunități precare, a căror dominantă e sărăcia (ce se manifestă nu doar la nivel material, ci și într-o sănătate precară și în rata enormă a mortalității infantile), absența cvasitotală a statului (mai ales în ceea ce privește serviciile publice) și un analfabetism uriaș pentru secolul XX). Toate aceste cercetări sunt mai puțin niște lucrări teoretice – deși multe impun prin claritatea viziunii (precum cele ale lui Anton Golopenția) – cât, mai curând, niște „studii de fezabilitate” ale unei necesare *reforme* menite a debloca majoritatea strivitoare a populației românești din acel timp. Lucrarea clasică asupra economiei românești interbelice a profesorului Virgil Madgearu începe tocmai cu suprapopularea rurală, cu problemele ei (pe care nu le poate rezolva nici o reformă agrară) și cu necesitatea industrializării (și, implicit, a urbanizării României). Toate acestea le vor realiza, peste doar un deceniu, comuniștii. Cum? E o istorie ce rămâne a fi scrisă. La fel ca și estimarea costurilor prin care s-a trecut de la România arhaică la una care seamănă, deja, cu cea pe care o cunoaștem.

„Tăvălugul (sau teroarea – cum i-ar fi spus Eliade) istoriei” a redus la nimic cercetările și proiectele tinerilor pentru care Dimitrie Gusti fusese un mentor. Doi membri marcanți ai școlii lui – Mircea Vulcănescu și Anton Golopenția – dispar în tenebrele închisorilor stalinismului autohton. Alții, cei mai mulți, se văd reduși la tăcere și la supraviețuire în condiția marginalității, sau revin târziu și cu o fatală „refracție” a preocupărilor (precum Traian Herseni). Cu o ciudată excepție: Henri H. Stahl. Deși el însuși ar fi putut fi o victimă, ca frate (vitreg) al unui proeminent membru al vechiului PSD (Șerban Voinea), Stahl are norocul de a supraviețui în libertate, de a lucra – parțial în slujba lui Miron Constantinescu – și de a publica aproape în cea mai neagră perioadă a proletcultismului. După știința mea, „Satele devălmașe” sunt, alături de „Istoria artei feudale în Țările Române” a lui Virgil Vătășianu, singurele lucrări ce țin de domeniul umanoarelor care rezistă din acel timp (dinainte de 1965). Ceea ce e uimitor în trilogia lui Stahl este în primul rând faptul că – în mod manifest, dar neostentativ – sistematizează datele culese în campaniile monografice ale echipelor gustiene. În al doilea rând (și în asta rezidă marea merit al cărții), ea pune în mișcare imaginea statică pe care o pot oferi alte lucrări (precum cele ale lui Marica sau Șandru, evocate anterior). Preocuparea lui Henri H. Stahl (prelungită în *Les Anciennes communautés villageoises roumaines. Asservissement et pénétration capitaliste*) e aceea de a înțelege dinamica insesizabilă a lumii rurale românești, singura în măsură a da seama de starea satului așa cum era ea în anii '30-'50. Procesul aservirii „lecturat în cheia „neoioabăgiei” lui Constantin Dobrogeanu-Gherea –, ordinea tributară, deplasarea structurilor de împărțire a pământului în obști (similară celor din zemstvele rusești), toate acestea – focalizate în amănunt – fac ca suita imaginilor să se agrege într-un film ce spune povestea a un veac și jumătate de istorie a satului românesc. E demn de remarcat faptul că, la fel cum David Prodan a fost continuat (într-un sens) de Katherine Verdery și Gail Klingman, Henri H. Stahl și-a găsit un descendent ideatic în persoana istoricului american Daniel Chirot. Uimitor sau nu, în lumea noastră cei doi – în ciuda longevității lor – nu au avut discipoli.

Însă, fericit hazard, bătrânul Stahl e vizitat – în a doua jumătate a anilor '80 – de mai tânărul său confrate Zoltán Rostás, căruia, cu o vivacitate neașteptată la vârsta lui, îi povestește aventura echipelor monografice (înregistrarea discuțiilor alcătuiește volumul „Monografia ca utopie”, apărut în 2000, la Editura Paidea). Fie pentru că lucrurile acestea (și destinele celor implicați în sociologia interbelică) îl interesau de mai înainte, fie pentru că discuțiile cu patriarhul sociologiei românești (și, poate, conexiunile favorizate de acesta) i-au deschis noi uși, dl Rostás se apucă de o întreprindere unică în istoria noastră recentă. Ia urmele supraviețuitorilor școlii sociologice bucureștene, face o mulțime de interviuri cu cei ce mai trăiau sau cu membrii familiilor celor dispăruți, adună și editează corpusul fragmentar al intențiilor celor condamnați la tăcere după 1948. Și, mai ales, odată intrat în Universitate, adună în jurul său o mulțime de tineri – venind din cele mai variate domenii – cărora le pune la dispoziție arhiva sa și pe care îi încurajează în cercetările lor proprii. Mulți dintre ei – Irina Nastasă-Matei, Antonio Momoc, Ionuț Butoi, Dragoș Sdrobiș – sunt, astăzi, nume consacrate ale studiilor socioumane din România. Neîndoielnic, alții – la fel de talentați – le vor urma.

Întreprinderea dlui Rostás este uimitoare și pentru faptul că nu și-a propus nici o finalitate explicită. Nici măcar aceea de a aduna – asemeni dlui Marin Diaconu – toate sursele unui episod sau altul. Tot ceea ce a făcut dl Rostás a avut și are caracterul unui *work in progress* care s-a dezvoltat asemeni deltei unui fluviu: crescând constant și, în același timp, creându-și trasee imprevizibile. Rezultatul acestei „metode” atipice este acela că a dat o marjă foarte mare de libertate celor ce s-au asociat proiectului ce a fost botezat – în contra tuturor tendințelor actuale – „Cooperativa Gusti”. La rândul ei, această libertate a avut ca efect faptul că, în mozaicul de lucruri scoase la lumină de dl Rostás și de colaboratorii dânsului, ponderea unor cercetări sau a altora a dobândit – într-un moment sau altul – un accent mai pregnant, creând un relief al studiilor și al vieții interbelice cu totul deosebit de imaginea „canonică” și (relativ) uniformă a „generației '27” care dominase în interesul public după 1989. Deschidere, diversitate, relief – acestea sunt caracteristicile „cooperativei” pe care – cu generozitate - dl Rostás a pus-o la dispoziția oricui e interesat de peisajul sociologiei și al problemelor sociale ale interbelicului românesc.

Dacă nu ar fi un semn(al) de carte, ar fi greu de crezut că această întreprindere aniversază – deja peste – două decenii. Anul trecut, la Editura Eikon a apărut culegerea de studii *Marginal și experimental. Cooperativa Gusti: două decenii de cercetare în istoria sociologiei*, coordonată de Ionuț Butoi și de Martin Ladislau Salamon. Cartea e încadrată, ca de o ramă, de două studii ale Profesorului Rostás, unul care confirmă și contextualizează apartenența politică (la Partidul Național Țărănesc) a lui Dimitrie Gusti și altul care face un bilanț (de etapă) al drumului articulat de „Cooperativa Gusti”. Ce e semnificativ, e faptul că acesta din urmă se încheie cu o serie de întrebări care configurează tot atâtea deschideri, posibile trasee de cercetare și revizuirii ale ceea ce s-a întreprins deja. Studiile propriu-zise ale volumului sunt grupate în patru secțiuni, trei tematice („Despre Gusti și gustism”,

„Practici și proiecte ale școlii gustiene”, „Personalități și/sau grupuri sociale în Școala Gustiană”) și unul liber, de „Miscelaneu”. În cadrul primei secțiuni, Ionuț Butoi se ocupă de felul în care naturalul (biologicul) și culturalul concurează în definirea națiunii la începutul secolului XX și în perioada interbelică, diseminându-se fragmentar în mai multe tipuri de concepții ce actualizează deopotrivă elemente de tradiție, de modernitate civică, dar și rasism eugenic. Balász Telegdy încearcă descrierea unei structuri generaționale în rândul membrilor școlii gustiene care, într-o anumită măsură, se suprapune cu cercurile de difuziune ale acesteia. Antonio Momoc caută să fixeze tema „războiului just” în concepția lui Dimitrie Gusti, urmărind felul în care o problemă a actualității (acelui timp) și implicarea celui care o teoretizează inflexează argumentele menite a-i da consistență. Dumitru Sandu prezintă proiectul căminelor culturale, dezvoltat de echipele monografice deopotrivă ca un coagulant al vieții rurale sub semnul modernizării și ca un eșec instituțional la scară mare. Florentina Țone reia, coroborând mărturiile participanților, campania din 1931, de la Cornova (din Basarabia). Dincolo de atmosfera – studioasă și juvenilă, serioasă și carnavalescă – în care s-a desfășurat activitatea echipelor, reliefarea tristei stări de fapt a lumii rurale periferice a României la începutul deceniului patru e argumentul cel mai bun pentru necesitatea întreprinderii patronate de Profesorul Gusti. Martin Ladislau Salamon analizează procesul de deplasare a populației aromâne din Grecia în Cadrilater și felul în care această dislocare de proporții i-a afectat pe cei care-au cunoscut-o. Dna Sanda Golopenția reface genealogia Congresului Internațional de Sociologie, proiectat a se ține în 1939 la București (și anulat din cauza Războiului) și compară materialele ce au stat la baza acestei inițiative cu cele ale primului Congres postbelic de Sociologie, ce a avut loc la Roma, în 1950. E limpede că, dată fiind partiția Europei de la începutul Războiului Rece, cercetătorii din Est nu au putut participa la acest din urmă eveniment, iar distanța dintre cele două momente acoperă deopotrivă o istorie traumatică și glisarea preocupărilor de cercetare în alte cadre metodologice. Tot de Congresul care n-a mai avut loc din 1939 se ocupă și Irina Nastasă-Matei, punând în evidență personajele mediului universitar german care și-au anunțat prezența și raportul acestora cu ideologia oficială a Germaniei naziste. Theodora-Eliza Văcărescu scoate în evidență discrepanța de statut dintre bărbați și femei în cadrul școlii monografice: cei dintâi sunt creditați cu capacitatea de a organiza activitățile și de-a sintetiza teoretic datele obținute, celor din urmă fiindu-le alocată în mod particular munca de teren, consemnarea informațiilor și tot ceea ce ține de procesarea mecanică a acestora (în absența calculatoarelor, ce nu existau în epocă). Alina Juravle urmărește modul în care Henri Stahl vedea cu puțință dinamizarea comunităților rurale și ieșirea din pasivitatea istorică a țăranului menit a deveni fundamentul economic și social al unei României Moderne. David Mihai Gaiță reface traseul monografiei Nerejului, din ținutul Vrancei, punând în evidență un aspect esențial al acestor studii: dimensiunea lor antropologică, ce nu vizează un aspect sau altul al vieții, ci ansamblul acestora, care se cere sesizat în măsura în care schimbarea propusă afectează toate aspectele vieții individuale și colective.

Cosmina Timoce-Mocanu ne restituie – în primul rând din scrisorile celui de-al doilea volum al „Rapsodiei epistolare” (ce adună corespondența primită și trimisă de Anton Golopenția) – portretul soției acestuia, Ștefania Cristescu-Golopenția. Beneficiind de studii remarcabile, cu o atenție deosebită la nuanțele cercetărilor monografice, Ștefania Golopenția a cunoscut deopotrivă condiția minoră din punct de vedere profesional în interbelic (dublată de susținerea necondiționată a unui soț aflat în plină ascensiune) și, apoi, după instaurarea comunismului, tragedia pierderii soțului și un destin împins în marginalitate. Dragoș Sdrobiș descrie componenta propagandistică a „Enciclopediei României” (patronată de Profesorul Gusti) și rolul scriitorului Cezar Petrescu în omagierea regimului lui Carol al II-lea. În „Miscelaneu”, Adela Hâncu reface traiectoria investigațiilor relative la „cultura de masă” în „anii buni” ai comunismului românesc (insistând asupra lucrărilor lui Haralamb Culea). Raluca Mateoc revine – după sinteza dnelor Gail Klingman și Katherine Verdery – asupra Gospodăriilor Colective și a CAP-urilor, nu doar din punct de vedere economic sau organizatoric, ci și ca formate ce configurează viața satelor vreme de trei decenii. Alyssa Grossman ne aduce în actualitate, cu fluctuațiile leului (și ale imaginarului asociat lui) în primii ani ai tranziției. Dana Costin re-poziționează realismul critic (al relațiilor internaționale) în raport cu expertiza pe care i-ar putea-o oferi științele umane. În fine, Andrei Gaghi panoramează cel de-al XX-lea Congres al Asociației internaționale a Sociologilor de Limbă Franceză din 2016, de la Montreal, prezentându-ne și intervenția lui, relativă la Cooperativa Gusti în România.

Temele sunt foarte diverse, temeinicia tratării le face să aibă caracterul unor micromonografii care – fiecare – deschid mai multe parcursuri posibile (metodologice, de aprofundare factuală, de interpretare etc.) și, de multe ori (precum în cazul celor două lucrări relative la Congresul din 1939, ori la cele referitoare la statutul femeilor între monografiști și destinul Ștefaniei Golopenția), se completează, asociind date și puncte vedere ce vin din câmpuri diferite. Și mai interesant este faptul că multe dintre ele (cele ale lui Ionuț Butoi, Antonio Momoc, Theodora-Eliza Văcărescu, Cosmina Timoce-Mocanu, Dragoș Sdrobiș) au o perspectivă critică în raport cu subiectul studiat. Cercetarea echipelor Gusti și a contribuțiilor lor monografice nu eșuează în ditirambi encomiastici. Dimpotrivă, asistăm la desfășurarea – căci nașterea ei ține mai curând de tezele doctorale, întru totul remarcabile ale cercetătorilor menționați – a unei *sociologii a sociologiei interbelice*. Departe de viziunea plată a unui grup omogen, animat de un proiect comun și cu rezultate mitizate, Profesorul Gusti și discipolii săi constituie o microlume plină de clivaje, cu geometrii variabile, care asumă la nivelul înțelegerii dar, în același timp, reproduce la scară mică istoria și tensiunile României interbelice.

Încă o dată, e meritul Profesorului Rostás de a gira această libertate a căutării, căreia – păstrând scara – îi putem găsi corespondențe în atitudinea bonomă a lui Dimitrie Gusti față de tinerii săi colaboratori. În ambele cazuri, asistăm – o dată retrospectiv, a doua oară pe viu – la o deschidere menită a pune bazele unui alt

tip de cercetare și, finalmente, a schimbării (încete, căci temeinice) a unor realități care par solidare dintotdeauna cu lumea noastră. Ce s-a întâmplat după 1948 a redus deschiderile lumii de atunci la monotonia unui discurs oficial și la impunerea unui model economico-social care trebuie și el studiat. Nu ne rămâne decât să sperăm că deschiderile de acum vor fi continuate – în lanțul generațiilor – cu alte deschideri, că monografiștilor li se vor adăuga economiștii (între 1920 și 1940 s-au făcut mai multe studii – eu le știu pe cele ale lui Valeriu Bulgaru și Nicolae Cornățeanu asupra agriculturii altor țări –, iar Alexandru F. Diaconescu a scris o remarcabilă monografie despre comerțul cerealier al României), că-i vom regăsi și pe medicii sociali (Pompei Samarian și Gheorghe Banu), fără a oculta concepțiile eugenice ale timpului și – de ce nu? – poate vom descoperi și alți autori „uitați, exilați sau cenzurați”.

Abia atunci vom vedea că interbelicul și lumea lui intelectuală nu a fost nici paradisul câtorva tineri exaltați și nici infernul unei exploatare abominabile. Ci că seamănă foarte mult cu lumea în care trăim: o lume complexă, cu o mulțime de probleme, fragilă și – în același timp – puternică în dinamismul ei. Și, mai ales, o lume din care realitatea viitorului selectează mereu doar o mică parte din diversitatea și posibilul care-i constituie frumusețea.